

gular, té uns porxos, coberts amb embigats de fusta, sostinguts per arcs que es recolzen en una sola filada de columnes amb capitells, avui molt malmesos. Estan ornamentats amb motius geomètrics, vegetals, animals i humans.

CODINA BERNAUS, JOAN. *Santa Maria de Mur a Full núm 110. Amics de l'Art Romànic de Sabadell.* Octubre de 2011.

SANTA MARIA DE LLIMIANA

L'església de Santa Maria de Llimiana es pot datar al segle XI i és d'ar-

quitectura romànica llombarda. Consta de planta basilical, tres naus sense transsepte cobertes amb volta de canó i capçades per tres absis semicirculars. La volta està reforçada per quatre arcs torals i la divisió de les naus s'efectua

SANTA MARIA DE LLIMIANA. (Foto any 2011)

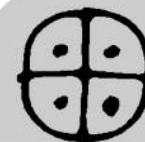
per cinc arcs formers suportats per pilars rectangulars. Adossades hi ha unes pilastres semicirculars des d'on arrenquen els arcs torals.

L'ornamentació exterior del temple és la clàssica llombarda, al mur sud en resta un fragment de fris amb set arcuacions cegues suportades per senzilles mènsules. Els absis disposen d'arcuacions cegues i lesenes, i s'obren finestres de doble esqueixada disposades en dos nivells, sis al central i dues a cadascun dels laterals.

La porta principal originàriament era la de la façana sud i es traslladà a l'oest. El campanar, també una mica més tardà, és una torre prismàtica adossada a l'angle sud del temple i està coronada amb finestres per allotjar les campanes. El mur sud manté l'aparell original amb carreus petits, molt uniformes, i disposats en filades regulars. En canvi, el nord fou molt alterat amb la posterior construcció de les capelles.

CODINA BERNAUS, JOAN. *Santa Maria de Llimiana a Full núm. 110. Amics de l'Art Romànic de Sabadell.* Octubre de 2011.

Recopilació i fotos, Lluís Fernàndez López

AARS

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DE SABADELL

Núm. 217

13, 14, i 15 de maig de 2023

EL PALLARS JUSSÀ I LA NOGUERA

SANTA MARIA DE COVET (ISONA)

Església situada al poble de Covet del municipi d'Isona i Conca Dellà. És esmentada en documents de principis del segle XII. Dos segles més tard consta com a parròquia del terme del castell de Llordà. Va ser restaurada entre 1981 i 1986, gràcies a la voluntat de l'Associació d'Amics de Covet. Actualment depèn de la parròquia d'Isona.

És d'una sola nau, amb transsepte i capçada per un absis i dues absidioles semicirculars.

Nau i transsepte són coberts amb volta de canó. A la nau hi ha dos arcs torals suportats per pilastres semicirculars amb capitells. Un dels trets més rellevants de l'església és la galeria que hi ha al mur de ponent, sobre el portal, darrere de la rosassa i

SANTA MARIA DE COVET. Detall del portal. (Foto any 2011)

al seu nivell. Està formada per quatre arcs de mig punt damunt columnes que sostenen cinc capitells grans i remarcables. S'hi accedeix per dues escales de caragol, una per banda, que sobresurten de la façana.

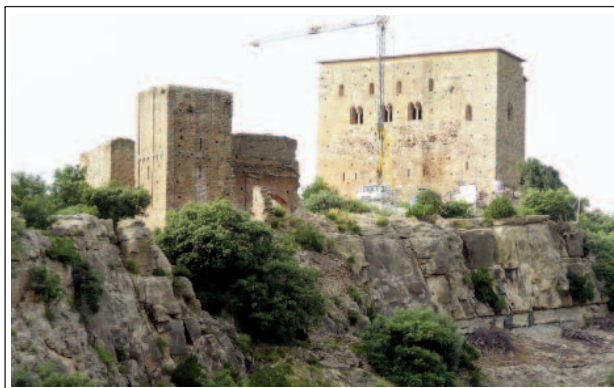
El campanar és adossat al mur nord i és de planta rectangular. S'ha dit que no està clar si es va acabar o bé les obres es van aturar a mig construir el segon pis.

L'altre element rellevant d'aquesta església és l'espectacular portal que forma un sortint rectangular, situat a la façana de ponent, totalment decorat, que fa que es consideri un dels conjunts més excepcionals d'escultura romànica de Catalunya. Es compon de quatre arquivoltes en degradació que descansen sobre dues columnes amb capitell a cada banda i un timpà. Tot ell fou esculpit per artistes que tenien influències de l'escola tolosana, entre d'altres.

Es conserva al Museu Nacional d'Art de Catalunya una talla romànica de la Mare de Déu de Covet i un encenser de bronze, també d'aquesta església, al Museu Episcopal de Vic.

CASTELL DE LLORDÀ (ISONA I CONCA DELLA)

És situat en un lloc estratègic del municipi d'Isona i Conca d'Allà, damunt del poblet de Llordà. Es tenen notícies d'aquest castell i de la seva església, d'ençà del segle X. Fou residència d'Arnau Mir de Tost, del comtat d'Urgell, encarregat de la conquesta, repoblació i domini del Pallars Jussà. Va ser abandonat al segle XIX, durant la desamortització. L'any 1997 s'emprengueren els treballs de restauració.

CONJUNT D'ESGLÉSIA I CASTELL DE LLORDÀ. (Foto any 2009)

El conjunt del castell era format per tres recintes i l'església de Sant Sadurní. Del tercer recinte en queda solament un mur. El segon té forma de paral·lelogram irregular. La base més ampla, la situada més baixa,

Santa Maria de Mur (Guàrdia de Noguera)

L'església, situada al costat del castell de Mur, es bastí per impuls dels comtes de Pallars. Es començà entre l'any 1057 i el 1060 i s'acabà el 1069. A finals del segle XI, passà a ser una canònica agustiniana i fou escollida pels comtes de Pallars com a necròpoli familiar. Això comportà privilegis i donacions, i es constituí la pabordia de Mur que ocupava un extens territori del Pallars Jussà. A les darreries del segle XVI es convertí en una col·legiata secular, encara que conservaren els drets i les possessions que tenien. Després de la desamortització, l'any 1873 passà a ser solament una parròquia rural i les dependències canòniques foren abandonades.

El temple originàriament era de planta basilical de tres naus d'amplada similar, capçades per tres absis, el central més alt que els altres. Actualment només en resten dues, ja que la nord i el seu absis s'enfonsaren i foren substituïdes per tres capelles gòtiques. La coberta és de volta de canó reforçada per arcs torals. Les naus estan

separades per mitjà d'arcs formers. Al mur sud s'obre la porta d'accés a l'església, té arquivoltes en gradació i està coberta per un porxo, que és més tardà. A la façana de ponent hi ha la porta que comunica amb el claustre. Actualment es troba a la nau central però, en origen, era al costat nord (avui es veu paredada). També s'obren dues finestres laterals de doble esqueixada i, emmarcat per un arc de mig punt, una de central geminada amb un ull de bou al damunt. A més, s'alça un campanar de cadireta de dos ulls.

Tot l'exterior, ha estat molt modificat. Només els absis estan decorats amb arcuacions llombardes i lesenes. A l'interior, fins el primer terç del segle XX, hi havia pintures murals. Actualment les de l'absis central estan al *Museum of Fine Arts de Boston* (USA) i fragments de l'absidiola al MNAC.

A finals del segle XI, com ja hem esmentat, l'església passà a canònica i es construï el clos canonical que consta d'un claustre i al seu voltant les dependències necessàries per a la comunitat. El claustre és petit i de planta rectan-

SANTA MARIA DE MUR. (Foto any 2011)

Surt documentada amb diferents noms, a més del de Sant Martí de la Torre de Cabdella, com Sant Martí de Bavamoll, Ballmoll o Baamol. És ben estranya per les seves proporcions. Es creu que formava part d'un edifici enrunat, qui sap si per una riuada, del qual es conservaria el campanar de torre escapçat i una absidiola menuda, decorada amb arcuacions llombardes i un fris de dent de serra.

CASTELL DE MUR (GUÀRDIA DE NOGUERA)

Està datat l'any 969 i era propietat dels comtes de Pallars Jussà. A mitjan segle XI, fou cedit en feu a Arnau Mir de Tost

L'edifici és un exemplar excepcional de l'arquitectura civil del segle XI. S'assenta directament sobre la roca i per adaptar-s'hi té una planta triangular allargassada i amb els angles arrodonits. Sembla la silueta d'un vaixell. El vèrtex nord del triangle l'ocupa una torre que sobresurt del mur, per fora segueix la seva forma arrodonida i per dintre és recta. La part inferior

de la torre és lliure i, a la part superior, suportada per un gran arc, hi ha una estança, il·luminada per cinc finestres d'arc de mig punt, a la qual s'accedeix per una porta també de mig punt, situada al nivell del pas de ronda de les muralles.

CASTELL DE MUR. (Foto any 2011)

El recinte és emmurallat, disposa d'espitlleres i d'unes obertures, a la part baixa dels murs, possiblement per abocar-hi líquids. S'hi accedeix per una porta elevada de mig punt situada a la façana sud. Al costat oposat de la torre esmentada, n'hi ha una altra de cilíndrica, d'alçada similar, que disposa de dues portes d'accés, a diferent nivell.

CODINA BERNAUS, JOAN. *Castell de Mur a Full núm.110. Amics de l'Art Romànic de Sabadell*. Octubre de 2011.

era flanquejada per dues torres, una a cada cap. La de més al nord és escapçada i l'altra totalment aterrada. Adossada a la torre que continua dempeus es conserven les restes d'una gran estructura rectangular. Finalment, al recinte sobirà, el més alt és el que ocupava la residència senyorial i és la part millor conservada i la que s'ha restaurat. Té tres estatge. Als baixos hi ha tres naus paral·leles cobertes amb voltes de canó. El primer pis correspondria a la sala gran del castell, amb tres finestres geminades (dues reconstruïdes). I al pis superior, dedicat a les cambres s'il·luminaven a través d'unes finestres romàniques de doble esqueixada.

Als peus del castell s'estenia el primitiu poblat de Llordà, del qual s'han trobat vestigis. Es creu que ja existia durant el segle XI.

SANT SADURNÍ DEL CASTELL DE LLORDÀ (ISONA I CONCA DEL·LÀ)

Església situada més al sud dels tres recintes del castell, esmentats més amunt. Es conserven tan sols alguns murs del temple i del conjunt canonical. A les Guies de la Catalunya Romànica els resumeixen així: "La part baixa del campanar de torre, diversos fragments de murs, com el de separació entre les naus central i sud, el de l'absis central o el de la façana sud (...) dos arcs formers de separació entre la nau central i la sud, i els pilars dels arcs torals de la volta de la nau central". Amb això s'arriba a la conclusió que era un temple de planta basilical, de tres naus, capçades per tres absis semicirculars i cobertes amb volta de canó. També resta part de la torre del campanar a l'angle sud-oest del temple. Una construcció un xic més tardana.

SANT ESTEVE D'ABELLA DE LA CONCA

Església situada en un lloc dominant, al capdamunt del poble d'Abella de la Conca, des d'on es contempla una panoràmica de bona part de la Conca Dellà.

La primera menció documental és de l'any 1110. A finals del segle XIV va passar al deganat de Tremp.

Església amb planta de basílica, amb tres naus, cobertes amb volta de canó reforçades per arcs torals i capçades per absis semicirculars, amb finestres centrades. El del mig és més gran que els altres dos. A la nau de

la paret nord hi ha dues capelles i la sagristia, la qual cosa fa que quedi amagada. Adossat a la nau oposada, és a dir la sud, hi ha el campanar de torre, de planta rectangular amb tres pisos. El conjunt d'església i campanar són decorats exteriorment amb arcuacions llombardes.

SANT ESTEVE D'ABELLA DE LA CONCA. (Foto any 2012)

Disposa de dues portes. La principal és a la façana de ponent, amb arc de mig punt i una arquivolta en gradació. Al damunt té un gran finestral d'esqueixada recta. L'altra porta dona a migdia, és més petita i és amb arc de mig punt.

En un sector de l'absis central hi ha les restes, restaurades, d'una pintura mural romànica d'entre els segles XII i XIII. També veurem a l'interior la reproducció del retaule gòtic del Roser, pintat el 1375. L'original que va ser robat i recuperat posteriorment és dipositat al Museu Diocesà d'Urgell.

SANT MIQUEL DE CONQUES (ISONA I CONCA DELLÀ)

La població de Conques tenia fins l'any 1970 ajuntament propi. Actualment pertany al d'Isona i Conca Dellà. L'església parroquial és situada en un extrem de la població. Fins a finals del segle XVI era la sufragània de Sant Sadurní, l'església del Castell de Conques, del qual queden només vestigis. El canvi es va produir entre 1582 i 1592.

El temple va ser molt alterat en època barroca, però conserva una bona part de l'estructura romànica d'una sola nau, amb absis semicircular (transformat), amb una motllura a la part superior. Correspon al segle XII. El portal és a la façana de ponent, amb arc de mig punt que arrenca d'una motllura que s'assembla a la de l'absis, i és ornada amb arquivolta en degradació, amb les dovelles capçades per un guardapols.

Una de les transformacions que es varen fer en època barroca va ser sobrealçar la nau. Així quedà absorbit el campanaret d'espadanya, del qual

És un edifici d'una nau, amb una volta de canó i capçada amb absis semicircular orientat a llevant, cobert amb volta de quart d'esfera i decorat amb arcuacions llombardes amb els arcs construïts en pedra tosca i amb una finestra d'arc de mig punt i doble esqueixada. Tant el campanar de torre, com la sagristia i una capella

SANT VICENÇ DE CABDELLA. (Foto any 2008)

foren afegits amb posterioritat a la construcció de l'església. Són fàcils de detectar pel canvi de l'aparell de construcció. A l'interior hi ha algunes restes de pintures romàniques que les estan restaurant. També hi ha algunes traces de pintures d'aquesta època al portal, que el formen dos arcs de mig punt en degradació.

Al Museu Nacional d'Art de Catalunya es conserva una imatge de Crist clavat a la creu, de la segona meitat del segle XII, i al Museu Diocesà d'Urgell, una lipsanoteca, les dues procedents d'aquesta església.

SANT MARTÍ DE LA TORRE DE CABDELLA

Situada arran mateix de la llera del riu Flamicell, ben a prop de l'encreuament de la carretera que ressegueix la Vall Fosca, amb la d'Astell, Oveix i Aguiró, que coincideix amb una part del camí de la Sal, que venia de Gerri i anava cap a la Ribagorça i la vall d'Aran. Té l'advocació de Sant Martí, com la majoria d'esglésies i capelles que es troben al peu d'un camí important.

SANT MARTÍ DE LA TORRE DE CABDELLA. (Foto any 2020)

LA BARONIA DE SANT OÏSME. Església i torre de defensa. (Foto any 2012)

De bon començament s'anomenava de Santa Eufèmia i corresponia a la família dels Meià. La primera dada documental que es té data de 1095.

La part principal que es conserva del castell és una torre circular, totalment restaurada, que data del segle XI. Té una

alçada de 14 m, un diàmetre de 2,7 m i el gruix del mur de 1,5 m. La porta és a uns 4 m de terra. És amb arc de mig punt i orientada al sud. Hi ha una altra obertura a uns 8 m encarada al sud-oest que probablement servia per accedir a una plataforma de fusta exterior. Segurament tenia diferents sostres que la dividien i formaven pisos, els quals avui han desaparegut. Una escala de ferro permet actualment de pujar fins dalt i poder observar l'extraordinari entorn.

SANT BARTOMEU DE LA BARONIA DE SANT OÏSME (CAMARASA)

Era l'església del castell de Sant Oïсме. És un edifici romànic llombard, d'una sola nau, menuda, amb una peculiar capçalera trevolada, amb tres absis semicirculars asimètrics, centrats per una finestra de doble esqueixada. Damunt del creuer s'alça un campanaret de torre, amb una finestra geminada a cada cara. El portal d'entrada és a la cara nord. A la façana de ponent hi ha una obertura en forma de creu. És curiosa la coberta dels absis i de la nau, amb llosa, sense solució de continuïtat, fàcilment visible des del capdamunt de la torre del castell.

SANT VICENÇ DE CABDELLA (TORRE DE CABDELLA)

Església situada al capdamunt d'un roquissar, a la part alta del poble de Cabdella, del municipi de la Torre de Cabdella, al fons de la Vall Fosca.

encara es veuen les traces i n'edificaren un de nou al damunt. També es construí una bonica capella, la del Sant Crist, que va ser destruïda durant la Guerra Civil i ara ha estat reconstruïda de nou.

La peça més important de Conques és la talla de fusta de la Mare de Déu de les

Esplugues, una talla romànica del segle XII, que es va baixar de l'ermita que li dona el nom. Aquesta talla la guardaven els vilatans a casa seva, fins el 2016 que la dipositaren a l'església.

SANT MIQUEL DE CONQUES. (Foto any 2012)

VILA I CASTELL D'ÀGER

La vila d'Àger (pronunciat Àge) és una població de la comarca de la Noguera, situada al centre de la vall del mateix nom i emparada dels vents del nord per l'alterosa serra del Montsec d'Ares. Al punt més alt del poble hi ha el castell i la col·legiata de Sant Pere, erigides per Arnau Mir de Tost al segle XI, sobre les ruïnes d'un possible castell romà, i posteriorment àrab.

A l'empara del castell es va formar el poble que va créixer força a la segona meitat del segle XI, moment en què probablement es bastiren també les muralles, part de les quals encara es conserven amb els corresponents portals. Tres barris formen la vila, el de Sant Martí, al sud del castell, on hi ha l'ajuntament i la casa Gaspar de Portolà; el del Pedró, al nord i el de Sòls de Vila, al sud-est.

Destacarem, també, la muralla que envoltava el castell i l'església on es poden reconèixer tres etapes constructives: una d'islàmica del segle IX, amb tres torres; una segona amb un aparell irregular i la tercera que correspon al segle XI. L'absis de l'església va arribar a formar part de la muralla.

SANT PERE D'ÀGER

De la col·legiata de Sant Pere el que s'ha conservat millor, a banda de la muralla, és l'església que, de fet són dues construïdes una al damunt de l'altra.

Joan Codina ens ho descriu així: "Les ruïnes de l'antiga canònica, parcialment restaurades, evidencien que va ser un magnífic conjunt monumental. Va ser construït a la segona meitat del segle XI amb notables reformes entre els segles XIV i XV. Es conserva part de l'església canonical (temple superior) i les estructures del soterrani (temple inferior) edificat aprofitant el desnivell natural del terreny.

El temple superior tenia, abans de l'ampliació del segle XIV, una planta quasi quadrada. És del tipus basilical, amb tres naus cobertes amb volta de canó, capçades per un transsepte molt especial (només és una mica més ample que les naus), un absis central i dues absidioles laterals. Ambdós extrems del transsepte disposen d'una cúpula sobre trompes, que cadascuna sostenia un campanar de torre, del quals només s'ha conservat el sud, coronat actualment per una espadanya o cadireta i unes golfes, d'època més tardana.

Els absis foren incorporats a la muralla del recinte, però només el central sobresurt a l'exterior on hi ha un fris de arcuacions llombardes. L'interior d'aquest absis està molt decorat, disposa de cinc arcades suportades per columnes amb capitells esculpats. Dues cornises decorades, una per sota

SANT PERE D'ÀGER. (Foto any 2011)

i l'altra per sobre, recorren les arcades. Les tres centrals, cada una emmarca una finestra i a les altres dues laterals s'obre a cadascuna un estret passadís de comunicació amb les absidioles. A la nau només hi ha un capitell adossat a un pilar.

Com ja s'ha esmentat, la nau fou allargada cap a l'oest, al mateix moment que construïren el claustre gòtic, que substituï totalment el romànic. A la façana de ponent hi ha tres portals adovellats, un per cada nau. El central té un nivell més baix per poder accedir al soterrani.

El temple inferior, anomenat Santa Maria la Vella, té també una planta molt singular. Fou construït al segle XI amb formes arquitectòniques anteriors (segles IX o X). Té tres naus, però estan totalment separades entre elles, cosa gens habitual. Només es comuniquen per una finestra a cada costat. Actualment, la nau central té un tram sense coberta i un altre amb volta de canó. Les dues naus laterals tenen el mateix tipus de coberta i disposen en el seus respectius murs exteriors d'una porta de mig punt i dues finestres.

Existeix un altre espai, la cripta, que és de tres naus separades per columnes, d'on arrencaven els arcs que suportaven la volta d'aresta. Està situada a sota de la capçalera de l'església superior. L'absis central segueix el mateix contorn del superior i té tres finestres d'una sola esqueixada i dos passadissos que comuniquen amb les capçaleres de les naus laterals, les quals són molt especials. Tenen forma quadrangular, volta de canó que arrenca gairebé del sòl i formen un cos separat de les naus. També hi ha un portal de mig punt, d'accés a la nau, una finestra central d'una sola esqueixada i una de doble esqueixada, al mur lateral.

La canònica tenia, per tot el temple, un conjunt d'escultura del segle XI molt important, actualment només en resta la ja descrita. Algunes peces recuperades es troben al MNAC, el Museu Diocesà de Lleida i a la casa parroquial d'Àger, però fins i tot n'hi ha en alguns balcons de la vila. També hi havia pintures murals al MNAC. Es conserven fragments de l'absis". (Full núm.110. *Amics de l'Art Romànic de Sabadell*. Octubre de 2011).

Castell de Sant Oïme (Camarasa)

Les restes del castell de Sant Oïme i la seva església, dedicada a Sant Bartomeu, són gairebé envoltades per l'aigua de l'embassament de Camarasa.